

1. melléklet a 114/2013. (IV. 16.) Korm. rendelethez

Javaslat a

"A háromnemzetiségű Mezőberény népi építészeti hagyományai"

[települési/tájegységi/megyei/külhoni magyarság] értéktárba történő felvételéhez

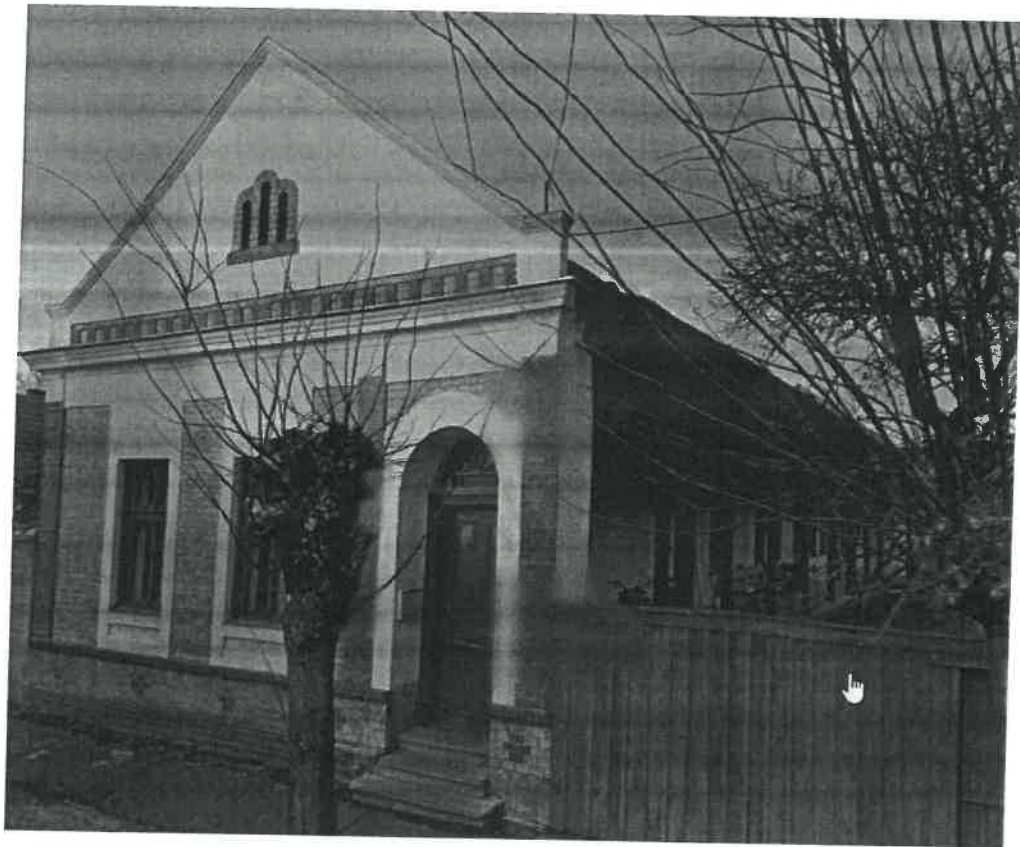

Készítette:

Molnár Lajos
.....
. Mezőberény, 2022. január 28.

1. melléklet a 114/2013. (IV. 16.) Korm. rendelethez

Javaslat a

**"A háromnemzetiségű Mezőberény
népi építészeti hagyományai"****[települési/tájegységi/megyei/külhoni magyarság] értéktárba történő felvételéhez**

Készítette:

Mezőberényi Polgármesteri Hivatal			
Iktatószám:	I 460-1	Melléklet:	- db
Érkezett:	2022 FEBR 01.		
Előszám:	Utószám:	Előadó:	M. J.

Molnár Lajos

Mezőberény, 2022. január 28.

428-2022/1648
ÉRKEZETT 2022 FEBR 01.

(P. H.)

I.

A JAVASLATTEVŐ ADATAI

1. A javaslatot benyújtó (személy/intézmény/szervezet/vállalkozás) neve:
**Orlai Petrics Soma Könyvtár, Muzeális Gyűjtemény és Művelődési Központ,
Mezőberény, Fő út 6.**
2. A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó személy adatai:
Név: Molnár Lajos
Levelezési cím: 5650 Mezőberény, Fő út 6.
Telefonszám: +36 70 400- 2478
E-mail cím: molnarlajos1@gmail.com

II.

A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

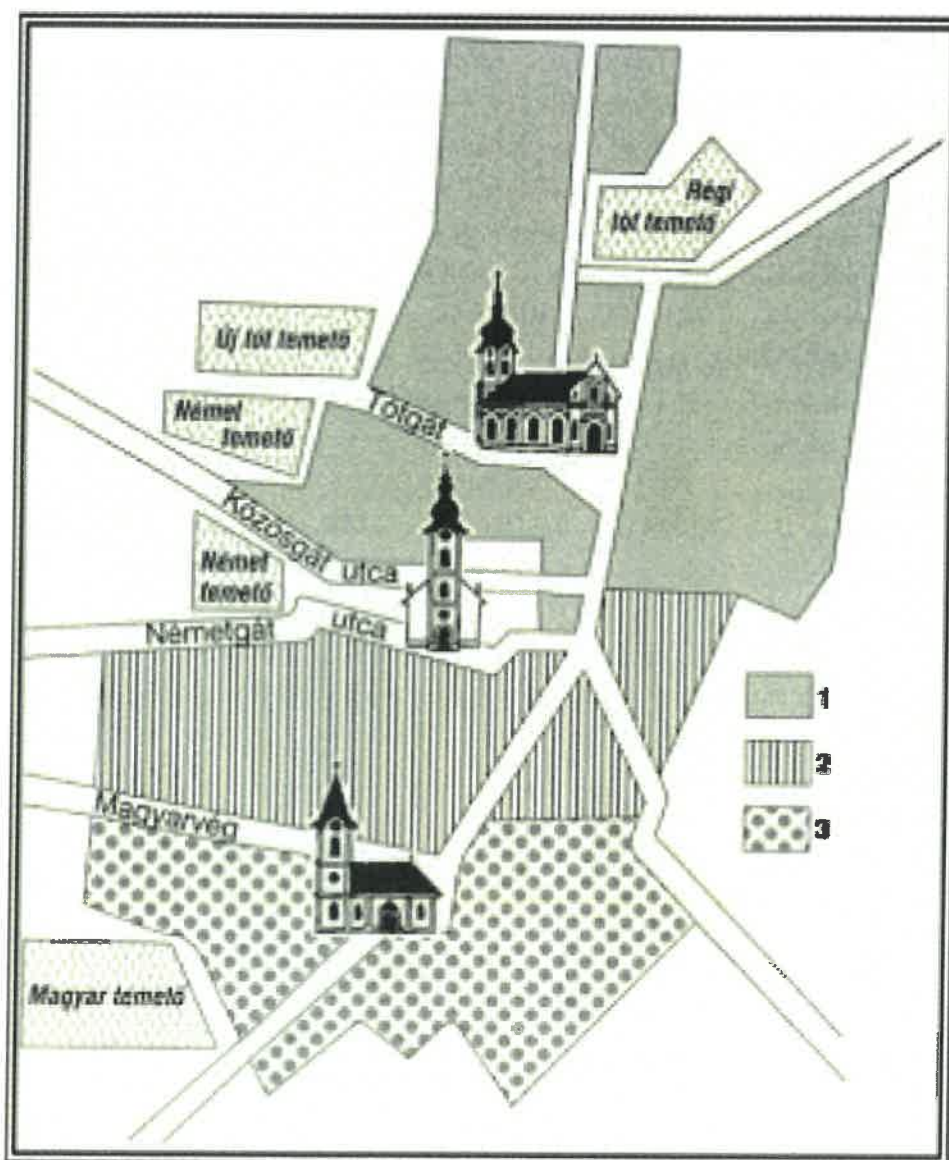
1. A nemzeti érték megnevezése
A háromnemzetiségű Mezőberény népi építészeti hagyományai
2. A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása

☐ agrár- és élelmiszergazdaság	☐ egészség és életmód	☒ épített környezet
☐ ipari és műszaki megoldások	☐ kulturális örökség	☐ sport
☐ természeti környezet	☐ turizmus	
3. A nemzeti érték fellelhetőségének helye
4. Értéktár megnevezése, amelybe a nemzeti érték felvételét kezdeményezik
X települési ☐ tájegységi ☐ megyei ☐ külföldi magyarság
5. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása

Mezőberény építészeti értéke jól dokumentált. A *Mezőberény története* (Mezőberény Nagyközségi Tanácsa, 1973) című monográfia második kötetében Hentz Lajos írt *Népi építkezés Mezőberényben* címmel a település építészeti hagyományáról, értékeiről, majd az ő nyomdokain haladva negyedszázaddal később a Békés Megyei Múzeumok Közleményei 21. kötetében (Békéscsaba, 2000) látott napvilágot Csete Gyula *Mezővárosi népi építészet a háromnemzetiségű Mezőberényben* című tanulmánya. A helyileg védett épületeket az önkormányzat rendelete is rögzíti, ezt 2019 februárjában fogadták el *Mezőberény város településképeinek védelméről* címmel. Ez mellékletében egyenként felsorolja a helyi egyedi védelem alá tartozó értékeket. Tehát van mit védeni, annak ellenére, hogy az elmúlt évtizedekben megőrzésre méltó épületeket bontottak le. Értéktári javaslatunk Csete Gyula tanulmányára épül.

A település rövid története

A város építészetét alapvetően meghatározta, hogy a török uralom, az elpusztulás után három nemzetiség telepítette újjá. Az 1720-as években Békés és Csanád megye a Harruckern család tulajdonába került. Sok település szervezett telepítési akciók során éledt újra, köztük Berény is. Az első szlovák telepesek 1723-ban jöttek felvidéki megyékből és az Alföld északi területeiről. Őket 1725-ben a német telepesek követték, főként Württembergből, Svábföldről és Magyarország nyugati megyéiből. 1731-ben magyar családok is visszatelepültek és letelepültek a környező falvakból és a szomszédos megyékből. A betelepülés a XVIII. század közepéig folytatódott. A népesség gyorsan növekedett, így az 1700-as évek végére elérte az 5000 főt. Az etnikai megoszlás a lakosság számarányához képest a következőképpen alakult: szlovák 44,5%, német 34,1%, magyar 21,4%. Ez az arány a XIX. század közepéig meg is maradt. A három nemzetiség elhelyezkedését jól mutatja az alábbi térkép.

A szlovákok a település északi részén laktak, a németek a település közepén, míg a magyarok a déli területén. A három részre osztott települést úgynevezett gátak választották el egymástól, így volt 'tótgát', 'németgát'. A szlovákok és németek között volt közös gát utca. A magyarokat a 'magyar vég' utca különítette el a németektől, itt nem volt közös gát.

A háromnyelvű népesség a XIX. század végéig szigorúan elkülönülten élt. Az elkülönülést jól tükrözik még a 'magyar rész', 'tót rész', 'német rész' elnevezések is. A tót vég, magyar vég a nyilvántartásban így például az adóösszeírásban is külön egységet képezett a XIX. század második feléig. Hentz Lajos az általa vizsgált épületállományt figyelembe véve megállapítja: *„Az épületek szerkezete, alaprajzi elrendezése és az építőanyagok tekintetében nincs különbség a három nemzetiség között, a szlovák ulicskás házak kivételével. Az építkezés helyi adottságokhoz igazodott, s a különbségek nem annyira népi sajátosságokból, mint inkább a három nemzetiség fejlődésének eltérő üteméből adódnak”.*

A németek építkezése

A német városrész központi helyzetéből adódóan itt sérült legjobban a hagyományos építészeti környezet, ennek ellenére a jellegzetesen kisvárosi utcakép megmaradt. A németek közül kerültek ki a legmódosabb gazdák, ebből adódóan ők építették a legrangosabb házakat, és ezekhez próbáltak igazodni a szlovákok és a magyarok módosabb rétegei. A 19-20. század fordulója után egyre inkább a városias ház, a polgári ízlés vált mérvadóvá. A paraszti árutermelés fellendülése olyan eladásra termelő gazdaságokat hívott életre, amelyek megalapozták a német nagygazdák, a település parasztpolgári szellemiségét és rangját, ez tükröződött az építkezésekben is.

Ezt a lendületes fejlődést törte meg a két világháború, s az azt követő – a paraszti gazdaságot szétfelbontó – szovjet típusú szövetkezeti rendszer és az államosítás. A németeket ez még súlyosabban érintette, hiszen 1945-1946 között közel 1000 németet telepítettek ki Németországba. A nagygazdákat kilakoltatták házaikból, megfosztották vagyonuktól. Sokszor csak saját házuk melléképületében húzhatták meg magukat.

Az „új” tulajdonosok nem minden esetben becsülték a könnyen szerzett javakat, így az épületeket sem. Az általános bontási-építési kedv ellenére sok régi épület megmaradt. Sőt, egyes utcarészletek is, amelyből még jól lehet rekonstruálni a hagyományos utcaképet. A melléképületek, gazdasági épületek sok archaikus vonást őriztek meg az átalakítások ellenére. A hagyományos német utcaképre jellemző ma is a szárazbejárós, utcára forgatott nagygazdaház. Mindenütt megtalálhatóak – a szélső utcákon általánosabbak – a parasztház tornácos, felsőkapus változatai.

Régi típusú parasztházat már csak elvétve találunk, de azokat is átalakítva. Sok régi ház véghomlokzatán kicserélték az ablakokat. A tornácokat részlegesen vagy teljesen beépítették. A leginkább vályogfalazatú régi épületeket aláfalazták. A tetőszerkezet szarufás vagy széklábas, amely gyakran párosul rangosabb gazdaházakra jellemző magasított padlással. Leggyakoribb tetőforma a nyeregtető, tűzfalas vagy fűrfalas változatú homlokzatkiképzéssel. Szép számban találunk csonkakontyos vagy csapott nyeregtetőt. Ezek a tetőformák még jobban őrzik a nádfedés emlékét. A jórészt deszkaoromzatos homlokzatukon kevés díszítést találunk. Ezeken kör- vagy négyzetes alakúak a szellőzőablakok, csak elvétve akad más díszítményű. A tűzfalas homlokzatok jellemzője a kör alakú vagy ovális szellőző ablak, de talán még gyakoribb a két vagy három téglalap alakú nyílás az oromfal közepén.

A fűrfalas házak oromfala fölé kinyújtott tetőrészt is díszítik. A tető gerincét csúcsdísszel, a túlnyúló gerendákat fűrészelt cifrákkal látták el. Sajnos, ma már nem javítják, nem pótolják a cifrákat. Az is igaz, hogy egyre több új épületen látni az ágascifrát, mint díszítőelemet.

A kerítések és kapuk is megváltoztak. A régi, széles portákat felosztották és sok helyen beépítették. A magas deszkakerítés – amely általános volt – eltűnőben van, bár van még

néhány jól karbantartott. Leggyakoribb ma a németeknél a magas betonkerítés, amit korábban még díszítettek is. A kis- és nagykapuk deszkából készültek. A kiskapu deszkaborítású, sokszor kazettás jellegű. Felső részén gyakorta található napsugaras motívum.

Az újabb típusú parasztház véghomlokzatának elengedhetetlen tartozéka a felsőkapu. Régiesebb, pilléres, boltíves kiképzésű felsőkapu még van néhány. A kapuk fölötti boltívek napsugaras, fűrészelt díszítménye ma már ritka. A később épült házak felső kapuja fölötti boltív helyett áthidalót tettek, az ajtó fölé pedig üvegezett ablak került. A szép, színes üvegezésbe gyakorta az építető neve, az építés éve is belekerült. Ez az 1920-as, 1930-as években volt jellemző.

A kapuk kiképzése, díszítése helyi mesterek kezét dicséri. A borított, de főleg vésett betétes változatok maradtak meg. Legszebbek azok, ahol az ablakok és a kapuk magassága egy vonalba esik. Az utca felőli magas kerítés vagy magtár egy majdnem négyzetesen zárt udvart, úgynevezett négyzetes udvart hoz létre. Az épület tagoltsága a tömörszerű tömörítettséghez közelít. A telken csak egy L alakú építmény található.

A kertbe az udvarról a keresztépületben lévő kocsiszínben található ajtón vagy kapun juthatunk. A kertek felől a sokszor egymáshoz épült, sorban elhelyezkedő keresztépületek az utcás beépítettség benyomását keltik.

Szemléltetésként fotónk onegy múlt század közepén épült keresztépületes (ún. hajlított) német parasztház, ez a **Rákóczi sgt. 20. szám** alatt található, s a Schmidt-családé volt.

A németek szárazbejárós házai képezték a helyi házkultúra legmagasabb fokát. Ezek az épületek városiasabb külsőt kölcsönöztek a német rész utcáinak. Az első ilyen épületek megjelenése az 1850-60-as évek tehető. A korai változatok még szerényebb méretben és külsővel épültek. A Deák utca elején találjuk e típus egy szépen harmonizáló, klasszicista jegyeket hordozó darabját 1880-ból. A későbbiek mind tekintélyesebbek, emelt padlásúak és gazdagon díszítettek. Jó példa erre a Petőfi utca 8. szám alatti 10 ablakos Braun-féle ház.

Hasonló a Békési út 12. szám alatti épület is, amely tömegében és architektúrájában is riválisa lehetne bármely nagyobb város polgárházának.

A szlovákok építkezése

A szlovák városrész területe a másik kettőnél lényegesen nagyobb. Valaha a szlovák volt a város legnépesebb közössége. Az 1941-es adatok szerint kb. 5500 lélek tartozott ide. A szlovák-magyar lakosságcsere idején több mint 1100 szlovák költözött át a kecsegtető ígéretek reményében Csehszlovákiába, Guta és Érsekújvár körzetébe. Így a szlovákok aránya jelentősen csökkent, s az addigi viszonylagos zárttság felbomlott. Az elmenők helyére ugyanis a Csallóközből, főként Gutáról katolikus magyarokat telepítettek át.

A város utcahálózataiban a „tót” részen, a Kismester és Nagymester utcákban őrződött meg leginkább a halmazos jelleg. Építészetiileg már nem volt ilyen szerencsés a régi utcahálózat. Az elmúlt évtizedekben a jellegzetes régi házakat lebontották, így az utcakép elvesztette sajátos, archaikus karakterét. Más utcákat jobban megkímélt a bontás-építés láza, így maradt meg a Madarász utcán a szlovák építkezésre jellemző oromtornácos, 'ulicskás' házak néhány szép példánya. *(Fotónkon: Madarász utca 21.)* A valamikor általánosan elterjedt épülethomlokzat típus ma már eltűnően van.

A szlovák rész központja a Luther tér és környezete. A régen „tótvégnek” nevezett településrészt két gát határolta el. Az egyik a Gyomai út, a német-szlovák közös gát, a másik pedig a tót gát a mai Jeszenszky utca vonalában.

Az egységes utcakép már a háború előtt megbomlott, hiszen a régi típusú parasztházak mellett ott magasodtak a rangosabb gazdaházak vagy a polgári hatást mutató szárazbejárós, városias épületek. Az utcakép sérülése, jellegtelené válása azonban az elmúlt 40 évben következett be. Az utcavonalas beépítést mindinkább felváltotta az előkertes, a parasztháztól eltérő idegen, kockaház típusú lakóépület. Az 'ulicskás' házak eltűnésével végképp elveszti szlovákos arculatát ez a városrész.

A telek mérete és alakja igen változatos képet mutat, azonos méretű, szabályos portákat csak az újabb osztásokon találunk. Az udvarok beépítésének több változatát megtaláljuk. Elég gyakori a soros beépítés, itt a lakóház mögött hosszában elnyúlva építették a melléképületeket. A másik formája az úgynevezett hajlított házas udvar, itt a keresztépületes beépítés két változata is megtalálható. Az első, amikor a keresztépület nincs egybeépítve a lakóházzal. Ebben az épületszárnyban találhatók a kocsiszín, az istállók, az ólak, néha a nyári konyha. A másik változatnál a keresztépület egybe van építve a lakóépülettel. Ez a szlovákoknál általánosabb volt, mint a magyaroknál. A keresztépületben szabadkéményes konyha is helyet kapott, mellette a kocsiszín, istállók, ólak. A szlovákoknál található még egy kisebb épület, ami az utcafrontra épült. Ezek a kéthelyiséges épületek magtárak vagy pálinkafőzők voltak. A németek vagy a magyarok elvétele építettek csak ilyet. Soros és keresztbeépítéses udvarformáknál egyaránt előfordult.

Az utcára forgatott, L alakú szárazbejárós épülettel beépített udvarelrendezés több módját is megtaláljuk. Az utóbbiak között zárt beépítésű udvarok is akadnak. Ezek úgy jöhetnek létre, hogy az udvar kert felőli részét is merőlegesen beépítették. Ezzel az épületszárnyal egy U alakú beépítést figyelhetünk meg. A szomszéd porta felőli lakóház pedig a negyedik oldalt zárta le. Ez a változat a németeknél a leggyakoribb.

A régi parasztházaknál általános volt a háromosztatú elrendezés vagy a szoba-konyha-szobakamrás alaprajz. A három helyiségnek közös, a kamrának pedig külön bejárata volt. Idővel a helyiségek száma nőtt, de az egysoros alaprajz megmaradt.

A régi szlovák ház sokban hasonlít a magyarok sárvégű, csonkakontyos, tornác nélküli épületéhez. Az utcai homlokzat oromfala sár- vagy deszkakiképzésű. A szlovák parasztház oromfala annyiban tér el a magyar vagy a német homlokzattól, hogy a két szellőzőnyílás között egy nagyobb téglafarmájú ablak – szlovákul 'diera' – található. Funkciója vitatott, megszeleléskor használták vagy a padlás szellőztetésére szolgált. Dierának nevezik még a később épült tornácok házak végén kialakított gang lyukat is.

A XIX. század közepén megjelent a szlovákoknál egy új építészeti elem a ház homlokzatán, az oromtornác. Helyi elnevezése az 'ulicska' - utcácska. Békéscsabán az ilyeneket 'podsztienás' házaknak nevezik.

A régebbi változatoknál három karfás ágas tartotta a meghosszabbított fedélszéket, eleinte kerítésük nem volt. Később lécz- vagy deszkakerítéssel látták el. Ma is van néhány ilyen épület. Két alapvető formája van. Az egyik, amikor az utca felől az oromtornác zárt mellvédű, kerítésű. A másik pedig az, amikor a tornácra a felsőkapun keresztül jutunk be, azaz ajtót, vagyis kaput tesznek az oromtornác homloktornác felől eső részére.

A módos gazdák az ulicskás ház barokkos vagy klasszicizáló változatát építették. Az oromtornác oszlopai már téglából készültek, kör alakú vagy szögletes kiképzéssel.

Az oromfalat – középen az ovális alakú szellőzőnyílással – jól látható, vakolatkeretbe foglalt évszámok és vakolt, geometrikus motívumok díszítik. Az oromtornác oszlopai között 120-140 cm magasságú mellvédet építettek. Efölé gyakran még kovácsolt vasrácsot vagy díszes drótfonatot tettek. Ilyen látható a Madarász utca 63. szám alatt is. A népi barokk házakat már mind lebontották. Szerencsésebb volt a Korona utca 10. szám alatti ház, ez ugyanis a szentendrei Szabadtéri Múzeum alföldi utcájába került felépítésre. Az udvar felőli tornácok általában faoszloposak. Akadt néhány kőlabas gang is, de ezek nagy részét mostanra már beépítették, üvegezett verandává alakították át.

A szlovák városrészen sok szép módos gazda házat találunk még ma is. Úgy tűnik, közülük többen követték a német gazdákat. A 19. század végi épületek jobban őrzik a helyi szlovák stílusjegyeket. Ez volt a meghatározó ízlésformáló erő. A 19-20. századforduló szárazbejárós házai már sokkal egységesebbek lettek, homlokzati díszük eklektikus, de szecessziós jegyeket is hordoz. Ilyen a Hunyadi utca 10-12. szám alatti épület is.

A melléképületek, istállók tetőzetének sajátos építményei a szénafelhányó nyílások. Az istálló feletti tetőrészből kiemelkedő építményeket kis tető fedi, amely lehet félnyereg-vagy nyeregtető formájú. Oldaluk deszkával fedett, nyílásukat deszkaajtóval lehet bezárni. A németeknél és a magyaroknál is gyakori volt. Több utca keresztépületén is megmaradtak, a Jókai utcán sort alkotnak.

A magyarok építkezése

A magyarok a Madách utca - Vadász utca vonalától délre alakították ki lakóövezetüket. Központja a Kálvin tér a későbarokk református templommal. A parasztpolgári jegyeket is magukon viselő módos gazda házak vagy a szárazbejárós épületek nem olyan gyakoriak, mint a németeknél. Az utcakép falusiasabb, a házak alacsonyabbak, szegényesebbek. A magyar rész jellegzetes utcái a Gyóni Géza utca, Ady Endre utca, József Attila utca, Kálvin utca, Csabai út.

A telkek változó nagyságúak. A régi telkek szabálytalanok, az újabbak szabályos szalagtelkek. A Gyóni Géza utca és a Deák Ferenc utca közötti utcák őrzik leginkább a XVIII. század végi állapotokat. Az utcák nagy része már rendezettebb, egyenes, hosszan elnyúló. A magyarok települtek vissza legutoljára, talán ezért szokták azt mondani, hogy nekik jutott a legrosszabb terület. Ebben sok igazság lehet, hiszen ez a város legmélyebben fekvő területe. Vízjárta terület, egy részét 'Barkának', 'Magyar Baricá'-nak is nevezték.

A kedvezőtlen feltételek ellenére a magyarok száma a XIX. század második felére jelentősen növekedett. Ehhez a környező falvakból is kaptak utánpótlást. A XX. század elejére az egyházi összeírások szerint számuk 4000 fő lehetett. A katolikus magyarság a város más pontjaira települt. Később is érkeztek, és főként uradalmi szolgálatot láttak el. Számuk nem jelentős, ennek ellenére templomot is építtetett nekik Celesztina grófnő 1886-ban.

A berényi régi magyar parasztház falazata vályog, tetőszerkezete csüngős vagy támasztott szarufás. Általános tetőforma a nyeregtető, de szép számmal akad csonkakontyos vagy kontyos tető is. Nádfedésű tetőt ma már nem találunk. Sajátos utcakép őrződött meg a Gyóni Géza utca 25-27-29. szám alatti szakaszán, amely a fűrészfogas beépítés jegyeit viseli magán. A házak utca felé néző végfala nem párhuzamos az utca vonalával, hanem 10-20°-os szögben eltér attól. Az utcavonalas beépítés mellett megtaláljuk az előkertes típusú beépítést is, napjainkra egyre inkább ez válik uralkodóvá.

A magyar végen az udvareltrendezés két, illetve három formáját találjuk. Leggyakoribb a soros udvar, ami a szomszédos magyar falvakban is jellemző. Itt a melléképületek a lakóépületek folytatásába épültek és funkciójuk szerint csökkenhet a magasságuk. Az udvar más részén elszórtan helyezkednek el kisebb épületek, pl. tyúkólak, górék. Önálló épületként nyári konyhát ritkán találunk.

Az udvareltrendezés másik formája, amikor a portán két nagyobb épület helyezkedik el. Az egyik a lakóház, a másik a melléképület. A különálló melléképület a nagyháza merőlegesen épült. Itt találjuk a szabadkéményes konyhát, egy kis szobát, kocsiszínt és az istállót. Gyakori ez az Ady Endre utcán a 19. század közepén épült házakban; legtöbbjükben szabadkéményes konyha is volt. Más változatban az istállók vagy az ólak kaptak helyet, pl. a 35. szám alatt.

A következő elrendezés a németekével megegyező vagy közel azonos. A keresztépületek általában alacsonyabbak, de egybeépültek a lakóházzal. Ebben az elforgatott épületszárnyban

az alsóházat (szobát), a nyári konyhát, a kocsiszínt, a magtár, majd az istállók, esetenként az ólak követik. Az ólak korlátja a szomszéd porta felé néz vagy a kert felé esik, így a trágyadombot nem az udvarra, hanem a kertbe rakják. Az udvarokon található gémeskutakat a ma mind divatosabb fedeles kerek kutakra cserélik át. Az 1950-es évektől kezdve terjedő górékat az udvar különböző pontjain állították fel, pl. a nagykapu mellett. Néhány udvaron még láthatunk faoszlopra helyezett galambdúcot is.

Addig, míg a németeknél a keresztépületek nagyrészt tornácosak, a magyaroknál ez sokkal ritkábban fordul elő, vagy csak az épület egy bizonyos szakaszán. Az udvarelrendezés e formája a 19. század második felétől fordult elő a német részhez közelebb eső utcákban. A magyar gazdák az udvar rendezettségében, az épületek rendbetarthatóságában látták a terjedés okát. Ugyanis az egymástól külön fedél alatt lévő istállók, ólak, „kalyibák” évenkénti javítása, rendben tartása sokkal körülményesebb.

A 19. századra jellemző sárkerítések rég eltűntek. Az utolsó, vályogból rakott példányát a 90-es években találta meg Csete Gyula a Gyóni Géza u. 30. szám alatt, de azt azóta lebontották. A 20. században már a deszkakerítés volt a legelterjedtebb, de lassan ezek is eltűnnek, s csak mutatóba akad néhány belőlük. Az 1970-es évek szabvány betonkerítései mellett a vas- és a fakerítések számtalan formáját megtalálhatjuk. Szerencsére található néhány szép megoldás is, pl. hagyományos deszka kis- és nagykapuk is készülnek. Megmaradt néhány század eleji módos gazdaház kőlábas kerítése és kapuja is. A régi kiskapuk között sok borított, betétes kazettás jellegű található, melyeknek felső osztásában napsugaras motívum van.

A lakóház beosztása a középmagyar háztípusnál általános szoba-konyha-szoba-kamra, és ennek továbbosztódása 5-7 vagy 8 helyiségre. A szobákba a konyhán keresztül lehet jutni, a többi helyiségbe külön bejárat vezet.

A lakóépület régi tüzelőberendezését nagyrészt már lebontották vagy átalakították. Elvéve találunk még kemencét az alsószobában, de ma már ezeket is ritkán használják. A hagyományos tüzelőberendezéseket inkább a melléképületekben találjuk. Az öregek közt még most is van, aki használja a kemencét bizonyos ételek, tésztafélék sütésénél. Az alsókonyhát disznótör alkalmával, nyáron lekvárfőzéskor, illetve befőzés idején használják. Van olyan, aki rendszeresen itt készíti el az ételt, vagyis itt főz.

A tornácos parasztházak nagy többsége felsőkapuval épült, ezek egy részét mára befalazták. Mutatóba akad még néhány 19. századi házvég, ahol a nyitott gangvéget fűrészelt deszkával zárták le. Szép példája ennek a megoldásnak a **Kálvin utca 9. szám** alatti előkertes parasztház.

6. Indoklás az értéktárba történő felvétel mellett

Mezőberény régi lakóházai a szükségszerű változások ellenére jól megmaradtak, a legértékesebbek helyi védettséget élveznek. Mezőberény joggal lehet büszke a három nemzetiség népi építészeti értékeire. Ezeket a 2019 februárjában elfogadott *Mezőberény város településképeinek védelméről* szóló rendelet tételesen felsorolja. Egyrészt mivel az építészeti értékek a helyi identitástudat fontos részei, ezért helye van a települési értéktárban.

Másrészt ezeket célszerű népszerűsíteni, hogy a város lakói ezt megismerjék, így tudják, hogy mit is kellene megmentenünk az utánunk jövő generáció számára. A népszerűsítésből az OPSKMM is kiveszi részét, Csete Gyula a muzeális gyűjtemény szakmai vezetője rendszeresen tart városnéző sétákat.

7. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források)

Hentz Lajos: Népi építkezés Mezőberényben (Mezőberény története, Mezőberény

Nagyközségi Tanácsa, 1973.)

Csete Gyula: Mezővárosi népi építészet a háromnemzetiségű Mezőberényben (Békés Megyei Múzeumok Közleményei 21. Békéscsaba, 2000.)

8. A nemzeti érték hivatalos weboldalának címe: –

III.

MELLÉKLETEK

1. Az értéktárba felvételre javasolt nemzeti érték fényképe vagy audiovizuális dokumentációja – – **fotók a szövegbe szerkesztve**
2. A Htv. 1. § (1) bekezdés j) pontjának való megfelelést valószínűsítő dokumentumok, támogató és ajánló levelek – – **Csete Gyula etnográfus ajánlása**
3. A javaslatához csatolt saját készítésű fényképek és filmek felhasználására vonatkozó hozzájáruló nyilatkozat – **nincs saját készítésű fotó**

Ajánlás a helyi értéktárba

A három nemzetiség népi építészeti értékei Mezőberényben

Mezőberényben a hagyományos építészet mellett kiemelten fontosak a három nemzetiség népi építészeti emlékei. A város építészetében a paraszti polgárosodás jegyei napjainkban is lépten-nyomon megtalálhatók. A megmaradt utcakép és az épületállomány jól tükrözi egy letűnt korszak gazdagságát. Ebben fontos szerepe volt az azt létrehozó az itt élő három nemzetiségnek: a magyar, a német és a szlovák lakosságának.

A városban élő három népcsoport nyelvén, kultúrájában és építkezésében az azonosság mellett eltérést is mutat egymástól. A sajátos etnikus jegyek és az ebből adódó különbségek még színesebbé, gazdagabbá teszik a város népi építészetét.

A Berényben élő németek a lakókörzete a település közepén a szlovákok és a magyarok között helyzetlenedett el. A szerencsés elhelyezkedésnek köszönhetően itt alakult ki a későbbi város kereskedelmi, közigazgatási központja is. A németek építkezésében a legkorábban jelent meg a polgárosodás, a paraszti polgári építészet jegyei. A német városrészben a találjuk legnagyobb számban a nagyméretű, száraz bejárós nagygazdaházakat.

A szlovák, „tót” település rész valamikori egységes utcaképére jellemző volt a napjainkra eltűnőben lévő előtornácos, „ulicskás” homlokzat. A 20. század közepéig ezek az épületek meghatározó elemei voltak az utcaképnek. A hagyományos településkép megőrzése szempontjából nagyon fontos a fennmaradt épületek őrzése, védelme és megmentése, így például a Madarász utca 21. szám és 63. szám alatt, illetve a Hunyadi utca 16. és a Vésztői út 19. szám alatt.

A Berényben élő magyar közösség hagyományos lakóépületeiben sok a hasonlóság a németekkel és a szlovákokkal. Talán az épületek méretében és díszítettségében vannak kisebb eltérések. Kevesebb a szárazbejárós polgári jelegű épület, bár a huszadik század elején épült módosabb épületek vetekszenek a szomszédos német nagygazda házakkal. A magyar településrész különlegessége az volt, hogy itt őrződött meg a közösség legutolsó nádtető s régi típusú parasztháza és az egyetlen népi klasszicista évszámos 1868-as homlokzatú lakó épülete.

Mezőberény építészeti sokszínűségéhez az itt élő három nemzetiség példás együttélése és egészséges versengése is hozzájárult.

Cséte Gyula
etnográfus